

MARTI FRANQUES, FISIC I METEOROLEG

Parlament del Dr. Josep Estalella

FA molt de temps, des de la infantesa, vaig aprendre de venerar la memòria d'aquest compatrici vostre, tarragonins. Era a l'aula de Química del mestre LUANCO, a la Universitat de Barcelona. Aquell record de LUANCO l'he transportat a les meves c'asses de Química i així he fet participants de la veneració a tots els meus deixebles. És clar qu sempre la referència principal era en la determinació de la composició de l'aire, en la que MARTÍ va arribar a assenyalar la proporció 21:79, esdevinguda clàssica. Però aquesta troballa de MARTÍ la comentarà, avui mateix, una veu més autoritzada que la meva.

A mi em toca de glossar la tasca de MARTÍ en el terreny de la física i de la Meteorologia. Respecte a la primera, en el sentit estricte que avui donem a la paraula Física, pròpiament no devia ocupar-se'n gaire En MARTÍ. Però si entenem per física l'art de la mesura, els seus treballs de química i d'agricultura i de meteorologia ens mostraran que En MARTÍ posseïa totes les qualitats d'un físic excellent: incansable en les mesures, fi observador, pacient, precís, què feia més que física, quan mesurava les quantitats d'aire de les mostres i les quantitats d'aire residuals en els seus cabdals experiments de química? I què feia, més que física, en procedir a les seves meticuloses recerques meteorològiques?

Home de curiositat insaciable, havia de tenir un arsenal d'aparells; alguns s'en conserven, i d'altres hi ha persones que encara en tenen el record: la màquina neumàtica, el vidre de multiplicar de gran tamany, la màquina elèctrica, mostren l'home encuriós, encara que no constitueixin cap base prou ferma per a bastir-hi altres conseqüències.

En canvi, aquesta discutida màquina per a elevar l'aigua mitjançant la mateixa aigua, de la que donà compte a l'Acadèmia de Ciències de Barcelona el Dr. SANPONS, sembla obeir al principi de l'ariet, que per aquells mateixos dies donava a conèixer a França MONTGOLFIER. MARTÍ intentà d'estudiar experimentalment les variacions que experimenta la temperatura d'ebullició de l'aigua per adició d'àcid clorhídric, i assajà la influència del

buit en l'ebullició dels líquids. Utilitzà el sífo capillar per aconseguir una humitat constant en els testos on realitzava experiments sobre les plantes.

És, però, dins de la meteorologia on MARTÍ pot considerar-se com un precursor. Els seus intents, els seus esforços per a escampar nombrosos aparells d'observació, no semblen cosa del nostre temps? Ell creà una xarxa meteorològica repartint baròmetres i termòmetres en els seus domicilis de Valls, Altafulla i Tarragona i deixant encarregada la lectura a persones de la seva confiança. Anota i fa anotar diàriament les temperatures màximes i mínimes, la quantitat de pluja, les hores d'insolació, i en els seus apunts es troben excel·lentment descrits tots els meteors que han desvetllat la seva atenció... ja a tot hora tan desperta.

Els vents, les pluges, les neus, les pedregades, les tempestes, les reculades del mar, tot és objecte d'estudi i, almenys, d'acurada descripció per part de MARTÍ. Avençant-se a la invenció del psicròmetre, comprèn la importància de la temperatura del termòmetre mullat, i n'emprèn, també, l'observació sistemàtica.

Pocs anys abans de la seva mort, en 1828, MARTÍ, des del seu domicili de Tarragona, presència aquella terrible pedregada assoladora de la comarca tarragonina. La descripció que en féu quedà arxivada a la Casa de la Ciutat, probablement per haver-hi fonamentat la petició de socors al Govern central. Potser la totalitat de la descripció no sigui de MARTÍ, però dins d'ella es troben dades precises, que revelen inconfusiblement la intervenció de MARTÍ d'Ardenya.

Entre aquestes dades, n'hi ha alguna que crec ha d'ésser objecte d'ulterior estudi. Així ho vaig indicar l'any 1926 en un article sobre les pedregades, publicat als *Anales de la Sociedad Española de Física y Química*, i ho he explanat aquest any en una comunicació a la "Societat catalana de Ciències físiques, químiques i matemàtiques". Abans de MARTÍ, l'existència d'un nucli "de pèl" en alguns casos, dintre de les pedres, podia prendre's com una superstició i l'estudi corresponia estrictament al folklore. Així, la recaica Cels GOMIS, en el seu formós llibret "El llamp i els temporals", publicat en 1884, quan assenyalava que "Més general és, encara, la creença de què dintre de cada gra de pedra hi ha un pèl". "De cada deu grans de pedra n'hi ha nou que tenen el pèl", ens deia la ja esmentada Magda'ena Turró. "Segons i com, hi afegí la Margarida Bosch: si la pedregada vé de part de les bruixes hi ha el pèl a cada gra, mes si vé de part de Déu no n'hi ha pas."

Bé, doncs: en la relació tarragonina, ja no es tracta de l'opinió de les dues velletes d'Espinavesa. És MARTÍ d'Ardenya qui parla, i cal escoltar-lo. Diu: "Es de atención, también, que durante la caída del granizo, tro-

zos y grandes masas, no se oyó tronar ni se vió relámpago ni rayo alguno. Es igualmente de advertir que las masas heladas, así grandes como pequeñas, han sido de figura irregular y a muchas de ellas se les ha observado en su centro de núcleo de pelo u otro cuerpo leve y compuestas de capas de diferente densidad."

Han passat més de cent anys i, a hores d'ara, encara no sabem res d'aquests nuclis estranys de les pedres del cel. En la comunicació a què abans m'he referit, vaig indicar la conveniència de veure de recollir aquests nuclis, i si existeixen positivament, sotmetre'ls a un depurat examen, físic i químic. Que no ens passi amb ells el que va passar també, durant un segle, amb el residu incombinable amb l'oxigen que trobà CAVENDISH en el nitrogen de l'aire. Fins al cap de cent anys no s'hi reconeixia l'argon.

El savi MARTÍ d'Ardenya, degué esdevenir llegendari a Tarragona; però la llegenda s'anà desgastant, per l'acció natural del temps, ajudat per les vicissituds del segle dinou. Encara en queden rastres de la llegenda. Alguns mariners i pagesos vells diuen que la catàstrofe de 1828 EN MARTÍ l'havia anunciada amb molta anticipació.

Aquests vestigis que han arribat a nosaltres, ens permeten de suposar l'existència d'una virolada llegenda martiniana. No crec que siguem a temps de refer-la.

Permeteu-me, ara, de glossar una altra qüestió, no indicada en el programa: no és d'elogi ni de censura, però serveix per a caracteritzar aquella època. Heu vist el llenguatge emprat per MARTÍ, en les seves notes de laboratori? És, diguem-ne, castellà; però un castellà minso, primitiu, cantellut, balbucejant. Com no emprava MARTÍ en aquestes notes ràpides, la seva llengua? Aquesta la guardava, només, per a les seves cartes més íntimes i familiars. Però, quin català! barroer, mal forjat, esquinçat.

Em direu que en l'obra de MARTÍ això no interessa pas gens. Els seus descobriments científics tenen llum pròpia, independent de la puresa i gràcia del llenguatge. M'hi conformo, si voleu, puix no és el fet MARTÍ el que desitjo remarcar, sinó el de tota aquesta època.

MARTÍ moria a Tarragona l'any 1832. L'any següent, a Vilanova, moria el més formidable poeta que ha donat Catalunya a la llengua castellana. Vull dir MANUEL DE CABANYES. I en l'obra literària, el llenguatge, no essent-ho tot, és molt més que en l'obra científica. I bé: aquí teniu a CABANYES, dolent-se en el pròleg dels "Preludios de mi lira", d'haver d'emprar per a la seva producció poètica una llengua que no és la seva i que hagut d'aprendre com si fos una llengua estrangera. El cas de CABANYES és més precís que el de MARTÍ i ens ajuda a precisar-ho. En MARTÍ procedeix, diguem-ne inconscientment; però el seu problema és el mateix que

el de CABANYES; tenen un verb propi, despolit, arreconat, inservible per a tota manifestació espiritual. Tenen un verb estrany, ben cultivat, però que ni el senten ni el dominen.

I si això passava amb la flor de la gent de cultura, figureu-vos què devia passar en la resta de la gent catalana. És una profunda tragèdia que ha durat fins a's nostres dies. Un hipotètic "bilingüisme" no feia més que amagar un dolorós i esclavitzador "alingüisme". No eren dues llengües les que dominaven aquella gent, sinó ni una sola. El català no els servia; el castellà els era estrany. Sortosos nosaltres que podem parlar serenament d'aquestes qüestions, avui que les transformacions polítiques de la nostra terra ens mostren un cel blau que somriu d'esperança.